

TURIZMDA BARQARORLIK: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA UNING IQTISODIY AHAMIYATI

Muallif: Muharram Amonova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada zamonaviy turizm rivojlanishining asosiy tendensiyalaridan biri sifatida barqarorlik konsepsiyasining shakllanishi va uning iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi. Bugungi kunda turizm nafaqat dam olish va xizmatlar almashinuvi sohasi, balki bandlikni ta'minlash, hududiy iqtisodiy faollikni rag'batlantirish, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish hamda mahalliy daromad manbalarini diversifikatsiya qilishga xizmat qiluvchi ko'p tarmoqli iqtisodiy tizim sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, turizmning tez sur'atlarda kengayishi tabiiy resurslardan foydalanish, chiqindilar, transport emissiyalari, suv va energiya sarfi, hududiy tengsizlik va madaniy merosga bosim kabi muammolarni ham kuchaytirishi mumkin. Shu sababli turizmning iqtisodiy samaradorligini uning ekologik va ijtimoiy oqibatlaridan ajratib ko'rish zamonaviy sharoitda yetarli emas.

Kalit so'zlar: barqaror turizm, turizm iqtisodiyoti, turizm siyosati, iqtisodiy rivojlanish, bandlik, mahalliy iqtisodiyot, turizm multiplikatori, destinatsiya boshqaruvi, ekologik barqarorlik, ijtimoiy barqarorlik, investitsiya, raqobatbardoshlik.

Kirish

Barqaror turizm tushunchasi turizm faoliyatining joriy va kelajakdagi iqtisodiy, ijtimoiy hamda ekologik ta'sirlarini hisobga olishni anglatadi. UN Tourism yondashuvida barqaror turizm atrof-muhit resurslaridan oqilona foydalanish, mahalliy jamoalarning ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini hurmat qilish va barcha manfaatdor tomonlar uchun uzoq muddatli iqtisodiy manfaatlarni ta'minlashga asoslanadi. Mazkur uch o'lchov — iqtisodiy,

ijtimoiy va ekologik barqarorlik — turizm siyosatini shakllantirishda o‘zaro bog‘liq tizim sifatida qaralishi lozim. Bunda bir yo‘nalishdagi qisqa muddatli iqtisodiy yutuq boshqa yo‘nalishlarda katta xarajatlar yoki yo‘qotishlarga olib kelmasligi muhimdir.

Maqolaning maqsadi turizmda barqarorlik konsepsiyasining mazmunini ochib berish, uning zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini aniqlash hamda barqaror turizmning iqtisodiy o‘rish, bandlik, hududiy rivojlanish, mahalliy tadbirkorlik va investitsion jozibadorlikka ta‘sirini nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda barqaror turizmning iqtisodiy samaradorligini faqat turistlar soni yoki turizm daromadlari bilan emas, balki yaratilgan ish o‘rinlari, mahalliy iqtisodiyotda qoladigan daromad, kichik biznes ishtiroki, resurslardan foydalanish samaradorligi va uzoq muddatli raqobatbardoshlik orqali baholash zarurligi asoslanadi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli va institutsional yondashuv, qiyosiy tahlil, ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish hamda xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan barqaror turizm standartlari va indikatorlarini tahlil qilish usullaridan foydalaniladi. Xususan, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlarida turizmning bevosita 8.9, 12.b va 14.7-vazifalar bilan bog‘langanligi turizmning iqtisodiy va barqaror rivojlanish siyosatidagi o‘rnini ko‘rsatadi. SDG 8.9-vazifa doirasida barqaror turizm orqali ish o‘rinlari yaratish hamda mahalliy madaniyat va mahsulotlarni rivojlantirish maqsadi alohida qayd etilgan.

Barqaror turizm rivojlanishining asosiy tendensiyalari

Birinchi muhim tendensiya — ekologik mas‘uliyatning turizm biznesi strategik boshqaruviga integratsiyalashuvi. Mehmonxonalar, turoperatorlar, transport kompaniyalari va destinatsiyalar energiya samaradorligi, suvni tejash, chiqindilarni kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va biologik xilma-xillikni muhofaza qilish kabi yo‘nalishlarga tobora ko‘proq e‘tibor qaratmoqda. Bunday chora-tadbirlar dastlab qo‘shimcha

investitsiyalarni talab qilishi mumkin, biroq uzoq muddatda resurs xarajatlarini kamaytirish, operatsion samaradorlikni oshirish va korxonaning bozordagi obroʻsini mustahkamlash orqali iqtisodiy foyda keltirishi mumkin.

Ikkinchi muhim tendensiya — mahalliy iqtisodiyot bilan aloqalarning kuchayishi. Barqaror turizm modeli turizm daromadlarining faqat yirik kompaniyalar yoki tashqi investorlar qoʻlida jamlanib qolmasdan, mahalliy tadbirkorlar, fermerlar, hunarmandlar, gidlar, transport xizmatlari va oilaviy mehmon uylari faoliyatiga ham yoʻnaltirilishini nazarda tutadi. Mahalliy taʼminot zanjirlarining rivojlanishi turizm multiplikator taʼsirini kuchaytiradi: turist sarflagan mablagʻ turizm xizmatidan tashqari oziq-ovqat, transport, hunarmandchilik, qishloq xoʻjaligi va boshqa tarmoqlarda ham qoʻshimcha iqtisodiy faollik yaratadi.

Uchinchi tendensiya destinatsiyalarni kompleks boshqarish va turizm oqimlarini muvozanatlash bilan bogʻliq. Haddan tashqari turistik oqim qisqa muddatda daromadlarni oshirishi mumkin, biroq uzoq muddatda tabiiy resurslarning yemirilishi, infratuzilmaga bosim, uy-joy narxlarining oʻsishi va mahalliy aholining turizmga nisbatan noroziligini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli barqaror destinatsiya boshqaruvida turistlar sonini oddiy ravishda koʻpaytirish emas, balki hududning ekologik va ijtimoiy sigʻimini hisobga olgan holda turizm oqimlarini boshqarish muhimdir. GSTC standartlari ham barqaror boshqaruv, ijtimoiy-iqtisodiy taʼsirlar, madaniy taʼsirlar va ekologik taʼsirlarni yagona tizimda koʻrishni tavsiya qiladi.

Raqamlashtirish ham barqaror turizm rivojlanishining muhim tendensiyalaridan biridir. Raqamli bronlash tizimlari, turistlar oqimini monitoring qilish, elektron toʻlovlar, raqamli xaritalar va maʼlumotlar tahlili destinatsiyalarni boshqarishda resurslardan samaraliroq foydalanish imkonini beradi. Biroq raqamlashtirishning oʻzi avtomatik ravishda barqarorlikni taʼminlamaydi. Uning samarasi maʼlumotlardan qanday foydalanilishi,

mahalliy manfaatdor tomonlarning jarayonga jalb etilishi va raqamli infratuzilmaning ekologik hamda ijtimoiy ta'sirlari bilan belgilanadi.

Barqaror turizmning iqtisodiy ahamiyati

Barqaror turizmning iqtisodiy ahamiyati, avvalo, bandlik yaratish imkoniyatida namoyon bo'ladi. Turizm mehnat talab qiluvchi soha bo'lgani sababli mehmonxona xo'jaligi, ovqatlanish, transport, ekskursiya, madaniy xizmatlar, savdo va ko'ngilochar xizmatlar orqali turli malaka darajasidagi ish o'rinlarini yaratishi mumkin. Xalqaro mehnat tashkiloti va UN Tourism materiallarida turizmning iqtisodiy va ijtimoiy o'sishga xizmat qilishi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda mahalliy daromadlar va bandlikni qo'llab-quvvatlash salohiyati qayd etiladi. Biroq ish o'rinlarining miqdori bilan bir qatorda ularning sifati, mavsumiyligi, ish haqi va ijtimoiy himoya darajasi ham barqarorlik mezoni sifatida baholanishi kerak.

Barqarorlik investitsion jozibadorlikka ham ta'sir ko'rsatadi. Ekologik va ijtimoiy risklarni hisobga oladigan korxonalar uzoq muddatli biznes barqarorligini ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Energiya samarador texnologiyalar, chiqindilarni boshqarish, mahalliy yetkazib beruvchilar bilan hamkorlik va xodimlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan investitsiyalar korxona xarajatlarini boshqarish bilan birga reputatsion risklarni ham kamaytirishi mumkin. Shu jihatdan barqarorlikni faqat xarajat yoki cheklov sifatida emas, balki innovatsiya va raqobatbardoshlik manbai sifatida ko'rish zarur.

O'zbekiston sharoitida barqaror turizmni rivojlantirish yo'nalishlari

O'zbekiston uchun barqaror turizmning iqtisodiy ahamiyati ayniqsa katta. Mamlakatning tarixiy shaharlari, Buyuk Ipak yo'li merosi, tog'li hududlari, cho'l landshaftlari, tabiiy qo'riqxonalar, milliy bog'lari, hunarmandchilik an'analari va gastronomik resurslari turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Turizmni faqat yirik tarixiy shaharlarga jamlash o'rniga qishloq, tog' va ekologik yo'nalishlarni rivojlantirish hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga, mahalliy bandlikni oshirishga va kichik

biznesni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin. Bunda tabiiy va madaniy resurslardan foydalanishning uzoq muddatli chegaralari hisobga olinishi zarur.

Maqolada O‘zbekistonda barqaror turizmni rivojlantirish uchun bir qator amaliy yo‘nalishlar taklif etiladi. Birinchidan, turizm siyosatida iqtisodiy natijalar bilan bir qatorda ekologik va ijtimoiy indikatorlarni muntazam o‘lchash tizimini kuchaytirish lozim. Ikkinchidan, hududiy turizm loyihalarida mahalliy aholi va kichik biznesning ishtirokini oshirish zarur. Uchinchidan, mehmonxonalar va boshqa turizm obyektlarida energiya va suv samaradorligi bo‘yicha rag‘batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiq. To‘rtinchidan, turizm daromadlarining hududiy iqtisodiyotga ta‘sirini Turizm yordamchi hisobi (Tourism Satellite Account) kabi metodologiyalar asosida aniqroq baholash imkoniyatlarini kengaytirish kerak.

Shuningdek, barqaror turizmni rivojlantirishda davlat, xususiy sektor, mahalliy jamoalar va ilmiy muassasalar o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Barqaror turizm indikatorlari faqat hisobot uchun emas, balki amaliy boshqaruv qarorlarini qabul qilish vositasi sifatida ishlatilishi kerak. UN Tourism va JICA tomonidan ishlab chiqilgan turizm indikatorlari vositalari turizm loyihalarini Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan bog‘lash va ularning ta‘sirini o‘lchash imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, turizmda barqarorlik iqtisodiy o‘rishni cheklovchi emas, balki uni uzoq muddatli va sifat jihatidan barqaror shaklga keltiruvchi boshqaruv konsepsiyasidir. Barqaror turizmning iqtisodiy samarasi turistlar sonining oddiy o‘rishidan ko‘ra kengroq bo‘lib, bandlik, mahalliy tadbirkorlik, investitsiya, resurslardan foydalanish samaradorligi, hududiy rivojlanish va iqtisodiy diversifikatsiyani qamrab oladi. Shu sababli kelajakdagi turizm siyosatida “ko‘proq turist” modelidan “yuqori iqtisodiy va ijtimoiy qiymat yaratadigan, ekologik jihatdan mas’uliyatli turizm” modeliga bosqichma-bosqich o‘tish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. UNEP & UNWTO. Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers. Madrid: World Tourism Organization, 2005.
2. UN Tourism. Sustainable Development and Sustainable Tourism resources. Madrid: UN Tourism.
3. UN Tourism. Sustainable Tourism: Definition and principles. Madrid: UN Tourism.
4. Sharpley, R. Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide // Journal of Sustainable Tourism. – 2000. – Vol. 8, No. 1. – PP. 1–19.
5. Bramwell, B., & Lane, B. Sustainable Tourism: An Evolving Global Approach // Journal of Sustainable Tourism. – 1993. – Vol. 1, No. 1. – PP. 1–5.
6. United Nations. Sustainable Development Goals: Targets 8.9, 12.b and 14.7. United Nations Statistics Division.
7. GSTC. GSTC Standards: Global Standards for Sustainable Travel and Tourism. Global Sustainable Tourism Council, 2025.
8. Gössling, S. Global Environmental Consequences of Tourism // Global Environmental Change. – 2002. – Vol. 12, No. 4. – PP. 283–302.
9. Mihalic, T. Environmental Management of a Tourist Destination: A Factor of Tourism Competitiveness // Tourism Management. – 2000. – Vol. 21, No. 1. – PP. 65–78.
10. ILO. Sustainable Tourism for Development. International Labour Organization / UN Tourism, 2013.
11. Global Sustainable Tourism Council. GSTC Destination Standard. GSTC, 2022.
12. OECD. OECD Tourism Trends and Policies. Paris: OECD Publishing.

13. UN Statistical Division. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008. United Nations, 2008.

14. UN Tourism & JICA. Achieving the Sustainable Development Goals through Tourism – Toolkit of Indicators for Projects (TIPs). Madrid, 2023.

